

ЗІЗНАННЯ УБИВЦІ *(Як було здійснено замах на полковника Є.Коновальця)*

Нещодавно у Сполучених Штатах, Канаді та Франції вийшла книга, котра викликала сенсацію. Її автор – колишній радянський розвідник, чие ім'я, як він сам пише, п'ятдесят вісім років залишалося таємницею для Заходу. Декілька років тому назад воно стало відомим.

Павло Анатолійович Судоплатов – генерал-лейтенант держбезпеки. В органах, за його словами, з дванадцяти років(?!). Убивця Є.Коновальця та організатор ліквідації Троцького. Обидва ці злочини він вчинив з особистого наказу Сталіна.

Операція МДБ, котра завершилася убивством Романа Шухевича, головнокомандуючого УПА. Таємниці справи Р.Валленберга. Про усе це та про багато іншого згадує колишній розвідник у своїх мемуарах "Спецзавдання. Спогади небажаного свідка". Один з найавторитетніших советологів професор Роберт Конквест так відгукнувся на книгу Судоплатова: "Це, можливо, найбільш важливий внесок до наших знань з часів закритої промови Хрущова". Пропонуємо стислий переказ оповіді про вбивство провідника ОУН полковника Є.Коновальця.

I

У 1934 р. українське ДПУ доповіло у Москву про успішну операцію по впровадженню свого агента в Українську військову організацію (УВО). Це було справжнім проривом для органів держбезпеки, тому що після вбивства у Львові радянського дипломата Майлова, ОДПУ шукало нагоди для помсти. Того ж часу керівництво органів видало директиву, яка вимагала у найкоротший час "нейтралізувати терористичну діяльність українських націоналістів".

Абрам Слуцький, котрий тоді обіймав посаду начальника Закордонного відділу ОДПУ СРСР, запропонував Судоплатову стати закордонним нелегалом. Після недовгих вагань Судоплатов погодився. Спеціальна підготовка тривала вісім місяців. Вона складалася з п'ятиразових занять німецькою мовою кожного тижня, беззбройних методів боротьби та вогневої підготовки. Після завершення навчання майбутній розвідник був готовий до першого відрядження.

Проте відправляти одного, до того ж малодосвідченого, агента побоювалися. Врешті вирішили дати йому у помічники Василя Лебеда. На нього можна було покластися тому, що Лебедь був досвідченим подвійним агентом (він співпрацював з держбезпекою з 20-х років) і користувався довірою у Коновальця, з яким перебував у російському таборі для військовополонених під Царицином з 1915 по 1918 рр.

Органи також цінували Лебеда за його допомогу у боротьбі з антибільшовицькими силами в Україні після громадянської війни. Від нього радянська розвідка дізналася, що Коновалець розробляє детальні плани

захоплення України у майбутній війні. У Берліні Лебедь зустрівся з полковником Александером, головою німецької військової розвідки. Він також повідомляв, що Коновалець двічі зустрічався з Гітлером, який запропонував відрядити декількох молодих українських націоналістів для трьохмісячної підготовки у нацистській партійній школі у Лейпцігу.

За легендою, розробленою радницями, Судоплатов мав видавати себе за племінника Лебеда. Перед початком операції "дядько" нервував, бо на своєму шляху до Німеччини вони мали перестріти довірену людину Коновальця, а саме: його резидента у Фінляндії Кіндрата Полуведька. Останній мешкав у Хельсінкі і відповідав за зв'язок з українським підпіллям у Ленінграді. Ця невеличка організація настільки добре переховувалася від органів держбезпеки, що її архів було знайдено лише у 1949 р. у Щедринській бібліотеці.

Як згадує Судоплатов, подорож почалася добре. Без труднощів "українські патріоти" дісталися м. Хельсінкі, де Лебедь залишив Судоплатова і швидко повернувся назад. У Фінляндії майбутнього радянського шпигуна мав опікати Полуведько, також переверований НКВС. Доповідаючи своєму керівництву у Москву про "гостя", Полуведько, який не був утаємничений у його місію, пропонував ліквідувати Судоплатова. Проте з Москви отримав сувору заборону. Вважаючи Судоплатова справжнім діячем ОУН, Полуведько давав йому мізерно мало грошей на їжу та опалення. Він так "підкував" про Судоплатова, що радянський резидент у Фінляндії мусив порушити суворі правила конспірації і годував Судоплатова за свій рахунок, бо боявся, що той може через постійний голод серйозно захворіти і не виконати завдання.

Через два місяці, з прибуттям кур'єра від Коновальця, хельсінкські випробування для Судоплатова закінчилися. Без пригод дісталися Стокгольму, де оунівці видали йому фальшивий литовський паспорт. Проте на митниці сталася несподіванка. Один з службовців надто ретельно поставився до своїх обов'язків і не захотів повернути паспорт Судоплатова з тієї причини, що на фотографії була зображена інша людина. Дійсно, паспорт належав одному з діячів українського опору. На щастя Судоплатова, Полуведько зміг без зайвого шуму полагодити справу і повернути підпічному його документ. Після тижня перебування у Стокгольмі Судоплатова на човні було переправлено до Німеччини, де з документами не було ніяких незручностей.

II

У червні 1935 р. радянський розвідник прибув до Берліну і згодом зустрівся з Коновальцем. Їх бесіди проходили у приміщенні центрального етнографічного музею, використовуваного німецькою розвідкою. Судоплатов справив добре враження на Коновальця. Це підтверджується тим фактом, що невдовзі московського агента було відправлено до нацистської партійної школи у Лейпцігу.

Бесіди між Коновальцем та "українським підпільником" ставали дедалі серйознішими. ОУН хотіла створити свою агентурну мережу у центральних районах України. Як дізнався Судоплатов з розмов, Коновалець та його прибічники мали у своєму розпорядженні дві тисячі добре підготовлених людей, котрі за спільними з німцями планами мали бути використані для заворушень, а потім як поліцейські – у Галичині в разі німецької агресії проти Польщі.

Проте Судоплатову вдалося переконати Коновальця у недоцільності встановлення широкої підпільної мережі у центральних районах України. Посилаючись на бездоганно працюючий механізм органів державної безпеки в Україні, Судоплатов переконав Коновальця, що уся майбутня операція буде приречена на провал. У найкращому випадку врятуватися зможуть лише одиниці, але жаданого результату вони не принесуть. До того ж – і це відповідало дійсності, – населення центральних районів України було настільки залякане більшовицькою владою, що ледь могло піти на співпрацю з українськими патріотами.

Ще одна справа ускладнювала плани націоналістів і грала на руку Москві. Справа у тому, що усередині ОУН точилася боротьба між Коновальцем та представником молодшої генерації – Степаном Бандерою. Ці суперечки радянське керівництво намагалося використати. Бандера та його послідовники закликали до більш радикальних та рішучих методів боротьби. Одним з таких кроків стало вбивство польського міністра внутрішніх справ генерала Броніслава Перацького. Він та його підлеглі проводили брутальну політику щодо українців у Галичині та на Волині. Після замаху, в якому сам Бандера участі не брав, його було схоплено і засуджено до страти. Акція була цілковитою несподіванкою для самого Коновальця. Справа у тому, що між керівництвом ОУН та німцями існувала угода не проводити терористичної політики проти поляків, оскільки між Німеччиною та Польщею на той час існували добрі стосунки. Лише, як пише Судоплатов, після втручання німців справу Бандери було переглянуто і смертний вирок замінено на довічне ув'язнення. Насправді поляки змінили вирок виключно з-за тиску української громадськості у Польщі. Німці були тут зовсім не причому.

III

Тим часом навчання Судоплатова у нацистській партійній школі тривало. Завдяки патронату Коновальця та підтримці Лебеда, Судоплатов користувався значним авторитетом серед українських слухачів школи. Інколи здавалося, що ім'я Лебеда важило більше, ніж авторитет першої людини в ОУН. Так, за словами Судоплатова, він мав справжнє право вето у будь-якій дискусії. Слова "дядько не велить" (мався на увазі Лебедь) справляли майже магічний вплив на співрозмовників.

Під час навчання у школі в розвідника трапилася нагода зміцнити довіру Коновальця. Справа виглядала так. Товариші Судоплатова справляли враження справжніх теоретиків національно-визвольного руху. У своїх

розмовах вони нетактовно і нечемно висловлювалися про керівництво ОУН. Їм здавалося, що Коновалець вже не відповідає вимогам часу і може більше придатися для бутафорської роботи. Особливо ехидно обігрував цю тему якийсь Костерів. Судоплатов детально доповів Коновальцю про "революційні" погляди української молоді, до чого головний оунівець поставився дуже серйозно. Тому не дивно, що з часом московський розвідник дізнався про загибель Костеріва.

Інтерес до нової, але вже помітної особи виявили не тільки оунівці. Судоплатовим зацікавилися в абвері. Проте ні на які контакти з німцями він не пішов.

IV

Після закінчення навчання у нацистській партійній школі Судоплатов повернувся до Берліну, де перебував під крилом Коновальця. Умови життя значно поліпшилися. Коновалець часто навідувався до помешкання радянського агента. Під час однієї зустрічі він запропонував Судоплатову супроводжувати його у поїзді до Парижу та Відня, на що відразу отримав згоду. Це стало відомо у Москві. Було прийнято рішення, що на зв'язок з Судоплатовим має вийти людина, котру він знає. Цілковитою несподіванкою для радянського розвідника стало побачення з дружиною, яка виконувала функції зв'язника. Вона перебувала у Парижі під виглядом студентки з Швейцарії. Зустрічі подружжя були недовгими. Судоплатов поінформував про стан справ у верхівці ОУН і, як старший, наказав жінці негайно повернутися до Женеви, а потім, плутаючи сліди, до Москви. Хвилювання його було небезпідставним. Маючи певний досвід роботи у Німеччині, він знав, що людина, яка супроводжує Коновальця, є досить помітною фігурою, за якою, коли ще не стежить, то неминуче буде стежити французька контррозвідка, а, можливо, і німецька. Тому слід було уникати будь-яких контактів з незнайомими людьми.

Одного разу Коновалець запропонував скласти йому компанію на цвинтар, де поховано Петлюру. Він часто повторював, що Петлюра "наш провідник і наш улюблений вчитель. Ми зберігатимемо пам'ять про нього". Судоплатову це було дуже приємно, оскільки означало, що їх стосунки починають набувати дружнього, неофіційного характеру. Проте його турбувала одна обставина. Справа у тому, що, як здавалося радянському агентові, на цвинтар слід було узяти квіти. І знов бракувало грошей. Позичати у Коновальця він не зважився. Деякий час вони мовчки стояли біля могили.

Рішення прийшло само собою. Він дістав носовичок, підібрав біля надгробної плити декілька грудок землі і обережно загорнув їх у тканину. Вражений Коновалець поцікавився, що то має означати. Пояснення було простим: виявилось, новий молодий друг Коновальця хотів по поверненні до дому посадити деревце і змішати ці дрібки землі з могили Петлюри з рідною для нього землею, тим самим наче виконати обряд перенесення праху великого українця на батьківщину, куди, звісно, з часом має повернутися і

сама могила після визволення України від більшовиків. Це настільки вразило Коновальця, що він обняв свого молодого послідовника і поцілував. Центрові можна було сміливо доповідати про завоювання справжньої довіри з боку Коновальця. Паризькі справи скоро було полагоджено. На черзі стояв Відень.

У Відні на Судоплатова очікував більш досвідчений радянський агент – майор Петро Зубов. Він був поінформований про найближчі плани "друзів". Виявилось, що вони збираються відвідати віденську оперу. Зубову вдалося придбати квиток з таким розрахунком, щоб сидіти за спинами своїх об'єктів і чути усю їхню розмову. Після Відня Судоплатов повернувся на два місяці до Берліну, де, за його словами, брав участь у безплідних суперечках щодо дій ОУН у разі виникнення війни між Німеччиною та СРСР. Безплідними вони йому здавалися через те, що точилися між представниками середньої ланки ОУН, які не могли приймати остаточних рішень. За цей час московський агент двічі навідувався до Парижу, де зустрічався з лідерами українського уряду у вигнанні. З цього можна зробити висновок, що сам Коновалець протегував Судоплатову і дав йому відповідні рекомендації. Проте він попередив, що не слід очікувати чогось від тих зустрічей, оскільки з часом вони мало змінили свої погляди і не можуть конкурувати з його ОУН.

V

По прибутті з Парижу на радянського розвідника чекала звістка від Лебеда. Судоплатов дізнався, що "українське підпілля" знайшло добру роботу для нього. Він мав стати в СРСР корабельним радистом і часто бувати за кордоном. Слід було вирушати до СРСР. Коновальцю ця пропозиція сподобалася, бо майбутня робота його молодого товариша означала постійний зв'язок з націоналістичним підпіллям на Україні.

Шлях додому знов проходив через Фінляндію. Судоплатов і на цей раз отримав фальшивий документ. Щоб зробити дорогу більш безпечною для свого улюбленця, Коновалець наказав супроводжувати його начальникові української військової організації (УВО) Романові Сушко. У лісі "прикордонної" зони Судоплатов залишився один. Проте, просуваючись до радянського кордону, він був перехоплений фінськими прикордонниками і відправлений у хельсінкську в'язницю. Там його протримали з місяць. На усі питання він відповідав, що є українським націоналістичним діячем і намагається повернутися в СРСР за наказом своєї організації.

Поки Судоплатов перебував у в'язниці, у Москві стався справжній переполюх. Радянський резидент у Фінляндії повідомляв, що вже минув місяць, як той повинен був повернутися. На Луб'янці розглядалися різні версії, домінували думки, що Судоплатова розкрито і ліквідовано. Кінець кінцем, Полуведько зв'язався з представниками абверу, сподіваючись, що вони допоможуть знайти його сліди. Німецька та фінська розвідки мали угоду про переправку агентів через фінсько-радянський кордон. Нарешті фінські власті передали Судоплатова Полуведьку, котрий вирішив за краще дістатися до СРСР через Естонію. Там розвіднику видали фальшивий литовський

паспорт та туристичну путівку для короткого відвідання Ленінграда. Цього разу кордон було подолано без інцидентів.

VI

Успішне виконання завдання змінило статус Судоплатова в органах держбезпеки. З результатами були ознайомлені Сталін і Косіор. Трохи згодом його було нагороджено орденом Червоного прапора.

Увесь 1937 р. радянський розвідник подорожував на Захід як корабельний радист. Це давало йому змогу підтримувати регулярний зв'язок з представниками ОУН та інколи бачитися з Коновальцем. Під час однієї зустрічі Коновалець повідомив, що його люди зуміли переконати німців, ніби деякі радянські військові вищого рангу, котрі командують значними силами на Україні, симпатизують ідеї українського відродження. Згадувалися прізвища Івана Дубового та Івана Федька. Пізніше вони були знищені Сталіном. До речі, цієї теми часто торкалася українська емігрантська преса. Коновалець дуже радів з цього приводу, бо, по-перше, це давало змогу отримувати значні кошти від німців, а, по-друге, послабити майбутнього противника.

Коли Судоплатов повідомив про це керівництву в особі С.Шпигельгласа, котрий обіймав посаду заст. начальника Закордонного відділу, той не повірив, що між Дубовим та українським націоналістичним підпіллям могли існувати якісь контакти. Як згадував потім сам Судоплатов, йому здавалося, що Шпигельглас хотів захистити свого підлеглого від подачі інформації, яка могла роздратувати Сталіна, котрий вже вирішив долю цих військових.

VII

Після жовтневих свят 1937 р. Судоплатова вперше було викликано до Народного комісара внутрішніх справ СРСР М.Єжова. Зустріч з наркомом справила кепське враження на розвідника. Єжов виявився цілком некомпетентним у шпигунській справі. Більш того, як здавалося Судоплатову, він не виявив належного інтересу до оунівських справ і пропустив повз вуха найцікавішу інформацію про розкол в ОУН. Як згодом стало відомо, Єжова цікавили питання зовсім іншого плану, пов'язані виключно з внутрішнім життям у СРСР. Слід було впроваджувати у життя рішення лютнево-березневого Пленуму ЦК ВКП(б) про масові репресії. Проте усе це стало відомо Судоплатову значно пізніше.

Розвідник доповідав свій план наступних дій і несподівано був зупинений наркомом. Судоплатов очікував запитання, проте Єжов запропонував поїхати разом до Центрального Комітету. Єжов мовчав усю дорогу і тільки у Кремлі приголомшив свого супутника повідомленням, що їх прийме сам Сталін. Як пише Судоплатов, "мені тоді було тільки тридцять років і я ще не вмів контролювати своїх емоцій". Коли Сталін потиснув мою руку, я не міг вгамувати хвилювання, щоб виразно доповісти йому. Сталін посміхнувся і сказав: "Молодий чоловіче, не хвилюйтеся. Доповідайте

головні факти. У нас тільки двадцять хвилин".

"Товариш Сталін", – сказав тоді Судоплатов, – для рядового члена партії зустріч з вами є найзначнішою подією у житті. Я розумію, що мене викликали сюди для праці. За хвилину я вгамую мої емоції і доповім головні факти вам і товаришу Єжову.

Сталін кивнув і запитав про стосунки між політичними діячами української еміграції. Судоплатов коротко змалював безплідні дискусії серед українських націоналістів. Проте наголосив, що Коновалець являє собою справжню загрозу, тому що серйозно готується до війни з СРСР, спираючись на німців. Серед слабких сторін Коновальця зазначив, що він має великі труднощі у боротьбі з поляками, які намагаються знищити його організацію та український національний рух у Галичині.

"Ваші пропозиції?", – коротко запитав Сталін.

Єжов мовчав. Судоплатов сказав, що він не готовий до відповіді.

"Тоді через тиждень, – сказав Сталін. – Ви повинні розробити ваші пропозиції".

На тому аудієнція скінчилася.

VIII

Повернувшись на Луб'янку, Єжов наказав Судоплатову негайно зв'язатися з заступником начальника Закордонного відділу Шпігельгласом і виробити пропозиції. Наступного дня Судоплатов та Слуцький, начальник Закордонного відділу, розробили для наркома план, який передбачав впровадження агентів в оунівську організацію у Німеччині. Пропонувалося відрядити трьох співробітників українського НКВС для навчання у нацистській партійній школі. Розвідники вважали також за необхідне надати згаданим трьом агентам ще одного, але справжнього націоналіста, проте не дуже розумного. Єжов знову, здавалося, не виявив ніякого інтересу, лише зазначив, що товариш Сталін дозволив консультуватися з цього приводу з українським керівництвом. Судоплатов мусив негайно вирушити до Києва.

Перший секретар ЦК КП(б)У С.Косіор та голова ВУЦВК Г.Петровський виявили інтерес до цієї справи, проте, як здавалося Судоплатову, їх значно більше турбувало близьке проголошення незалежної Карпато-Української республіки.

У наведеному епізоді пам'ять підвела колишнього розвідника. Це видно з того, що на час згаданої зустрічі Судоплатова з українським керівництвом (друга половина листопада 1937 р.) питання про незалежну Карпатську Україну ще не могло стояти. І ось чому. Ця проблема постала лише через рік. За рішенням Мюнхенської конференції (28-29 вересня 1938 р.), Німеччина загарбала Судетську область Чехословаччини. Це було початком розчленування країни. 11 жовтня того ж року чехословацький уряд під тиском сепаратистських сил був змушений надати широкі автономні права Словаччині та Закарпатській Україні. Там виникли уряди, лише номінально підпорядковані Празі. Через три тижні у Відні відбувся так званий

міжнародний арбітраж, де судьями виступали Німеччина та Італія. За ухвалою арбітрів-міністрів закордонних справ Ріббентропа та Чіано Угорщина отримала Південну Словаччину та частину Закарпаття з містами Ужгород, Мукачеве та Берегове. 15 березня наступного року Гітлер окупував усю Чехію. Тоді ж Словаччина проголосила незалежність і надала широкі автономні права Карпатській Україні.

Саме ця автономія як передумова майбутньої незалежності і турбувала радянське керівництво.

Як бачимо, усе це сталося значно пізніше описаної Судоплатовим зустрічі, коли вже було репресовано Косіора, а сам Судоплатов майже півроку перебував у Радянському Союзі після вбивства Коновальця.

Через тиждень у призначений час Єжов і Судоплатов очікували у приймальні Сталіна на нову аудієнцію. Цього разу Сталін був не один, у кабінеті знаходився Петровський.

Судоплатов доповідав п'ять хвилин, наголошуючи, що головна мета полягає у впровадженні агентури в абвер шляхом використання українських націоналістичних каналів.

Сталін запропонував Петровському прокоментувати. Той урочисто проголосив, що українська соціалістична держава заочно винесла смертельний вирок Коновальцю за злочини проти українського пролетаріату за часів громадянської війни. Сталін перебив його і сказав: "Це не просто акт помсти, хоч Коновалець є агентом німецького фашизму. Наша мета полягає у тому, щоб обезголовити рух українського фашизму напередодні війни і примусити тих бандитів знищувати один одного у боротьбі за владу".

* * *

Комуністи завжди приписували своїм ворогам власні негативні риси й злочини. Комуністична пропаганда, наприклад, постійно галасувала, що іноземні розвідки засилають в СРСР диверсантів та убивців. Проте крім ЧК-ДПУ-НКВС та їх наступників ніхто у світі тоді зарубіжним тероризмом не займався. До цього не вдавалося навіть фашистське гестапо, котрому приписувалося вбивство у жовтні 1934 р. в Марселі французького міністра закордонних справ Л.Барту та югославського короля Олександра I. Насправді їх убили хорватські терористи, які не потребували жодних сторонніх організаторів, бо самі могли навчити цим справам кого завгодно.

Одним з найбільш підступних трюків радянської пропаганди було проголошення ОУН фашистською організацією.

По-перше, зауважимо, що цей ярлик КППС чіпляла усім противникам комунізму. Навіть безпорадних і до краю ліберальних німецьких соціал-демократів Сталін називав "соціал-фашистами".

По-друге, пошлемося на те, що тепер вже усі розуміють: ленінсько-сталінський комунізм – це тоталітаризм, тобто такий режим, за якого людина безправна перед диктатурою. Сама ж диктатура популістською пропагандою маскувалася під захисника народних інтересів і будівника раю на землі;

трималася обманом та лютим терором органів держбезпеки.

По-третє, нагадаємо, що по тоталітарними були усі фашистські держави, для яких держава Леніна-Сталіна була зразком і прикладом. Отже, тоталітаризм є загальним означенням соціально-політичного ладу, режиму, котрий у СРСР називався соціалізмом, в Італії – фашизмом, у Німеччині – націонал-соціалізмом і т.д.

По-четверте, підкреслимо, що ОУН ще у 1929 р., з самого початку свого існування, коли більшовики стали чіпляти їй фашистський ярлик, дала офіційне роз'яснення у своєму органі "Розбудова нації": "Підкреслюємо недоречність назви "фашизм", якою охрестили український націоналізм його противники. Фашизм – це рух державного народу, це зроджена на соціальному підкладді течія, що змагалася за владу у власній державі. Український націоналізм – це рух національно-визвольний, завданням якого є боротьба за державність, до якої він має повести найширші маси українського народу. А тому український націоналізм не тільки не можна ототожнювати з італійським фашизмом, але навіть не можна до нього надто уподібнювати. Тим більше не можна уподібнювати український націоналізм до тих соціальних й політичних реакційних течій інших державних народів, що їх охрещено рівно ж фашизмом".

До цього додамо, що ОУН створилася як надпартійна організація, котра мала залучати до себе будь-які патріотичні партії та рухи, що ладні були вести активну національно-визвольну боротьбу за побудову Української Самостійної Соборної Держави. Це й зробило ОУН найбільш небезпечною українською організацією для більшовизму.

* * *

Сталін, звертаючись до Судоплатова, запитав: "Які особисті смаки має Коновалець? Спробуйте використати їх".

"Коновалець дуже любить шоколадні цукерки", – відповів розвідник і додав, що де б не з'явився Коновалець, він не може утриматися, щоб не придбати коробку цукерок.

Сталін запропонував Судоплатову подумати над цим. Прощаючись Сталін запитав, чи правильно Судоплатов зрозумів політичну важливість завдання, яке на нього покладається.

"Так", – відповів розвідник і запевнив вождя, що не пошкодує власного життя для успішного виконання свого завдання.

"Бажаю вам успіху", – сказав Сталін і потиснув Судоплатову руку.

ІХ

Після зустрічі з Сталіним керівництво Закордонного відділу розробило декілька планів знищення Коновальця. Один з них передбачав, що розвідник мусить застрелити свою жертву. Проте цей план мав певні вади. Справа ускладнювалась тим, що Коновальця завжди супроводжував Ярослав Барановський, виконуючи функції охоронця та секретаря. Виникали певні сумніви у тому, що Судоплатову пощастить бути з Коновальцем десь віч-на-

віч, до того ж у безлюдному місці, щоб уникнути після виконання замаху переслідування поліцейських та націоналістів.

Другий план здавався більш безпечним. Він передбачав, що Коновальцю буде подаровано коробку шоколадних цукерок, де знаходиться вибухівка з годинниковим механізмом. Проте і у цьому випадку могли статися несподіванки. По-перше, Судоплатову слід було непомітно увімкнути механізм до дії. По-друге, Коновалець міг відразу виявити бажання скуштувати цукерку, а якщо ні, то передати дарунок Барановському, котрий міг випадково виявити пристрій. Після довгих міркувань керівництво радянської розвідки вирішило зупинитися на другому варіанті. Начальнику технічного відділу НКВС було доручено зробити вибуховий пристрій з годинниковим механізмом, який маскувався під коробку цукерок, обов'язково прикрашену українським орнаментом. У найкоротший час замовлення було виконано. Устрій не мав таємного вмикача. Для приведення його у дію необхідно було коробку з вертикального стану перевести на горизонтальний. Через тридцять хвилин мав статися вибух.

Користуючись прикриттям корабельного радиста, Судоплатов часто бував за кордоном. Коновалець спеціально їздив до Антверпену, Роттердаму та Гавру, де бачився з своїм улюбленцем.

Гра, що продовжувалася понад два роки, йшла до свого завершення. Перед від'їздом Судоплатов та Шпігельглас обговорювали деталі вісім годин. Нарешті Судоплатов почув: "Думаємо, що ви будете поводити себе як справжній чоловік, якщо спроба зазнає невдачі". Це означало, що розвідник мусить будь-що поставити крапку у цій історії і в разі відмови вибухового устрою скористається останнім засобом – вогнепальною зброєю. Це також означало майже неминучу загибель для радянського розвідника.

Х

Судоплатов отримав залізничний квиток, котрий давав змогу подорожувати залізницями усієї Західної Європи на протязі травня та червня 1938 р. На витрати йому було видано три тисячі американських доларів. За документами Судоплатов був громадянином Чехословаччини. Шпігельглас наголошував, що після виконання завдання розвідник негайно мусить змінити свій зовнішній вигляд, а саме – відразу переодягнутися.

Напередодні відходу корабля з Мурманська, Судоплатов прочитав у "Правді", що раптово помер Слуцький. Значно пізніше Судоплатов дізнався, що начальник Закордонного відділу НКВС був першою жертвою нового витку чисток серед найвищого керівництва держбезпеки. Звісно, було усунуто, а потім знищено багато людей з оточення Слуцького. Цілком вірогідно, що й на самого Судоплатова чекала така доля, якби тоді був у Москві. Надто багато схожих випадків сталося саме влітку 1938 р., коли у новій хвилі чисток були знищені старі кадри резидентур НКВС та військової розвідки (ГРУ) в країнах Західної Європи.

З Норвегії Судоплатов зателефонував Коновальцю. Той запропонував йому зустрітися у Кілі (Німеччина), або літаком дістатися Італії. Коновалець запевняв, що німці легко влаштують це. Проте, посилаючись на відсутність вільного часу, радянський агент відмовився. Тоді "друзі" домовилися зустрітися у Роттердамі. Місцем зустрічі вибрали ресторан "Атланта". Уже в Роттердамі, перед тим, як покинути корабель, Судоплатов проінструктував капітана, котрий мусив виконувати усі його накази, що коли він не повернеться на борт до 16.00, то корабель повинен відходити без нього.

За десять хвилин до дванадцятої, 23 травня 1938 р. розвідник вже був біля ресторану. З вулиці він міг бачити Коновальця, котрий сидів один за столиком біля вікна. Судоплатов підійшов до нього. Вони недовго розмовляли. Посилаючись на невідкладні справи, Судоплатов сказав, що він має йти. Друзі домовилися зустрітися увечері. Перед тим попрощатися, агент дістав коробку цукерками і поклав її перед Коновальцем. "Подарунок" перебував у горизонтальному стані, тобто його було введено у дію. Судоплатов добре пам'ятає кожний крок, що віддаляв його від місця зустрічі. Він ледь втримався, щоб не побігти. Розвідник зайшов до магазину, де придбав капелюх та легкий плащ для зміни свого зовнішнього вигляду. При виході з магазину він почув гучний вибух. Люди бігли у напрямку ресторану, а вбивця швидко попрямував до вокзалу. Першим потягом він вирушив до Парижу.

XI

За московським сценарієм у Парижі Судоплатова мала перестріти відома йому людина. Щоб заплутати сліди, розвідник покинув потяг через годину ще у межах Голландії. Бельгійський кордон він перетнув на таксі. На тій же машині дістався Брюсселя. Звідти залізницею рушив до Парижу. Зустріч із зв'язником була призначена на ранок наступного дня. Скористатися готелем Судоплатов побоявся. Усю ніч він прогуляв до Парижу.

О десятій ранку розвідник був у призначеному місці. На платформі метро він побачив Івана Агаянця, котрий працював у Франції під дипломатичним прикриттям. Разом вони сіли у таксі і поїхали до центру міста, де знайшли невеличкий ресторан. Після сніданку Судоплатов передав агентові пістолет і записку, яку слід було і негайно відправити до Москви. Зміст її був таким: "Подарунок передано. Посилка зараз у Парижі і шина колеса авто, на котрому я подорожував, луснула, поки я робив покупки". Агаянц, який не був утаємничений у справі Судоплатова, провів його на околицю, де той мав залишатися два дні. Російські емігрантські газети нічого не сповіщали про загадковий випадок у Роттердамі.

З Парижу розвідник рушив до Барселони, користуючись потягами та машинами. Чеські документи, котрими він скористався, цього разу були замінені на польські, теж фальшиві. Тільки дорогою Судоплатов дізнався з газет, що трапилося з Коновальцем. Висувались різні версії вбивства. Серед них домінували думки, що це могли зробити більшовики або супротивники

Коновальця в ОУН чи, в решті-решт, поляки, які жадали помститися за Перацького.

Голландська поліція схопила Барановського, котрий на час вибуху перебував за межами Роттердаму. Його непричетність до цієї справи була швидко встановлена. Тепер вже він допомагав слідству у пошуках убивці. Усім радянським кораблям, котрі знаходилися у роттердамському порту, було наказано залишатися на місці. У Барановського була фотографія Коновальця з "улюбленцем", саме цю людину і шукали на радянських кораблях, проте марно. Поліція дізналася, що невдовзі перед смертю, Коновалець мав телефонну розмову з Норвегією. Але встановити, з ким він спілкувався і до кого пішов на останнє побачення, виявити не вдалося. До того ж і корабель, на якому прибув Судоплатов, ще до початку розслідування покинув роттердамський порт.

Розвідник залишався в Іспанії ще три тижні, видаючи себе за польського добровольця із інтернаціональних бригад, що воювали проти Франко, після чого повернувся в СРСР.

Валентин КОВАЛЬ